

OCHRANA PŘÍRODY PŘÍRODU NEZACHRÁNÍ

VLASTIMIL KARLÍK

Ing. VLASTIMIL KARLÍK

Tajemník Koalice pro řeky, expert na ochranu přírody ve sdružení Arnika.

Zabývá se zejména ochranou a obnovou vodních toků a říčních niv a soustavou Natura 2000. Jeden ze zakladatelů neformální Koalice NNO pro Naturu 2000.

Tento článek je osobním ohlédnutím se za zhruba 25 lety snahy o ochranu přírody v České republice (a zahraničí) v roli aktivisty nevládní organizace. Co se za tu dobu změnilo, o čem jsme debatovali, v čem jsme se poučili (pokud vůbec v něčem), kam směřujeme a co nás čeká? Pracovně jsem si toto období rozdělil do tří úseků – je to čistě moje osobní dělení, nedělám si zde žádný nárok na objektivní platnost.

1997–2004

Když jsem v roce 1997 přišel do Děti Země, doznívala ještě euforie z první poloviny 90. let, kdy se podařilo prosadit zásadní legislativní normy – zákon o ochraně přírody a krajiny, zákon o právu na informace o životním prostředí a zákon o posuzování vlivů na životní prostředí, které posunuly Českou republiku na úroveň vyspělých západoevropských států. Zároveň se ale začínaly objevovat známky, že se situace začíná obracet. Bylo to období prvních velkých porážek environmentálního hnutí – dálnice, Temelín, Novomlýnské nádrže – a počátků od této doby neustávajících útoků na princip účasti veřejnosti při rozhodování a roli neziskových organizací obecně. Velcí investoři a někteří politici se naučili používat zbraně nevládních organizací proti nim – začali vést profesionální mediální anti-kampaně, dokonce sami iniciovali vznik konkurenčních sdružení a petic podporujících jejich záměry.

Velkými tématy uvnitř aktivistické komunity tehdy byla otázka profesionalizace a neutrality vůči politickým stranám. Zahraniční nadace, které do té doby podporovaly ekologické hnutí významnými a administrativně jednoduchými dotacemi, zahájily přesun na východ. Na druhé straně, alespoň některé nevládní organizace doufaly, že je postupně nahradí evropské fondy.

V oblasti ochrany přírody jsme měli velká očekávání ohledně vstupu do Evropské

unie. Natura 2000 a Rámcová směrnice o vodní politice slibovaly stát se dalšími významnými nástroji pro ochranu přírody. Reakce na velké povodně v letech 1997 a 2002 slibovaly obrát ve vodohospodářském paradigmatu, který se měl promítnout i do připravované Povodňové směrnice.

2004–2010

V tomto období jsme si zvykali a učili se využívat všech změn, které přinesl vstup do Evropské unie. V ochraně přírody jsme získali nový mocný nástroj – Naturu 2000, která byla v České republice implementována poměrně kvalitně, s několika specifiky pozoruhodnými i v evropském kontextu.

Za prvé, bylo to rozsáhlé mapování, které návrhu lokalit předcházelo. Již samo o sobě významně přispělo k lepšímu poznání naší přírody a navíc bylo základem pro úspěšné prosazení návrhu lokalit do vládních nařízení – naturové směrnice a relevantní rozsudky Evropského soudního dvora totiž požadují, aby při návrhu a projednávání seznamu lokalit byly využity pouze vědecké argumenty, nikoliv, jak je zvykem, rovněž argumenty vlastnické, uživatelské či projektové záměry jiných resortů.

Za druhé, v České republice byl zaveden poměrně vzácný systém samostatné certifikace hodnotitelů dopadů plánů a projektů na soustavu Natura 2000, oddělený od systému certifikace posuzovatelů dokumentace EIA. To bylo předpokladem pro udržení relativně vysoké kvality těchto posudků a po dlouhou dobu i zárukou jejich objektivnosti a nezávislosti.

Významnou a někdy nedoceňovanou roli v procesu vytváření Natury 2000 sehrály nevládní organizace, které v procesu hodnocení návrhů lokalit členských zemí měly (poprvé a pravděpodobně naposled) rovnocenné postavení se zájmovými sdruženími (typu sdružení vlastníků lesů a půdy, hospodářských komor apod.), de-

legacemi jednotlivých států a pozvanými nezávislými experty. Živě si pamatuji, jak to probíhalo na jednom z následných jednání mezi Evropskou komisí a českou delegací v roce 2011 v Průhonicích. Stanoviště po stanovišti, druh po druhu, zástupce každé ze jmenovaných skupin mohl přednést své stanovisko a krátkou argumentaci, než zástupce Komise vynesl verdikt. Nikde jinde jsem takto rovné postavení pro zástupce občanské společnosti nezažil.

Upozorněním Evropské komise na lokality nezařazené z různých důvodů do první a následujících verzí národního seznamu a obhajobou tohoto stanoviska na tzv. biogeografických seminářích a formou následných stížností jsme přispěli k rozšíření tohoto seznamu až na současných 1 112 EVL a 41 ptačích oblastí. Celý tento proces, definitivně ukončený až v roce 2021, nás tak naučil jedné základní pravdě – mlýny Evropské komise melou snad ještě pomaleji než ty boží, ale sem tam to opravdu semelou.

Významná změna v dostupných zdrojích financování pro ekologické nevládní organizace jednak rozhodla o definitivním příklonu zejména větších organizací k profesionalismu a budování výkonného administrativního zázemí, jednak je naučila

hledat nové zdroje. Některé organizace se soustředily na posilování individuálního fundraisingu, jiné se začaly orientovat i na to, čemu dnes říkáme rozvojová spolupráce, a přesunuly část své činnosti do jiných zemí. Jiné se soustředily na terénní ochrannářskou práci s pomocí dobrovolníků a některé z nich se na to naučily čerpat i z oněch dříve zmiňovaných evropských fondů. Přesto mnoho organizací ukončilo či výrazně omezilo svou činnost.

Konec tohoto období také znamenal z mého pohledu také konec doby, kdy ministři životního prostředí mohli být nevládními organizacemi vnímáni přednostně jako partneři pro konstruktivní dialog. S příchodem vlády premiéra Nečase začalo být v tomto směru leccos jinak.

2010–2021

Po nástupu ministrů Drobila a Chalupy začal dobrovolný i nedobrovolný odliv mnoha vysoce kvalifikovaných expertů ze státních služeb. Část z nich výrazně posílila nevládní sektor svými vědomostmi, zkušenostmi i kontakty. Některé nevládní organizace tak mohly rozšířit spektrum svých finančních zdrojů o odbornou a výzkumnou činnost. Dlouholeté úsilí o omezení účasti veřejnosti na rozhodování začalo přinášet své

plody a stalo se trvalou součástí vládní i poslanecké legislativní tvořivosti. Jeden zákon a novela za druhou okrajovaly tento základní pilíř environmentální demokracie, zakotvený v Aarhuské smlouvě, až do současného torza.

Pozitivním rysem tohoto období bylo vzrůstající povědomí veřejnosti o stavu české krajiny a rostoucí podpora nutných kroků k jejímu zlepšení. Už stěžejní opominutelné projevy klimatických změn – zejména extrémních hydrologických stavů – přispěly k tomu, že se významná část veřejnosti nechala přesvědčit, že sucho a povodně se nevyřeší (jen) budováním nových přehrad. Po velkých povodních v letech 1997 a 2002 jsme si říkali, tak toto mění vše. Chvilí to trvalo, ale v této dekádě konečně pozorujeme, jak se změna povědomí veřejnosti i deklarované postoje státních institucí začínají promítat do praxe.

Pomalu rostl zájem a akceptace revitalizací vodních toků a jejich niv, stále více se mluvilo a nutné změně pravidel pro zemědělské dotace a způsobu hospodaření v krajině vůbec. Podařilo se za tím účelem postupně mírně zlepšit podmínky pro dotace z Operačního programu Životní prostředí a poprvé se objevil i dotační titul podporující přípravu projektové dokumentace (což je



Revitalizace v Čehovicích, leden 2015. Foto Vlastimil Karlík



Obnovená tůň, Malý Bor, Šumava. Foto Eva Volfová

podstatné, neboť při neustálém prodlužování průměrné doby získání povolení pro vodní díla byl investor nucen po dlouhá léta nést tyto náklady na vlastních bedrech, což mnohé od tohoto rizika spolehlivě odradilo). V krajině to postupně začíná být vidět a nakonec jsme se dočkali i významných revitalizačních projektů na velkých řekách, zejména na Dyji a na Moravě.

Destrukce resortu pravicovými ministry poněkud zpomalila nástupem Richarda Brabce, který zejména z počátku přistoupil k řízení ministerstva a podřízených institucí relativně pragmaticky. Velmi negativně (asi nejen) nevládní organizace však vnímaly změny v České inspekci životního prostředí, jejichž důsledky obnažila i nedávná havárie na řece Bečvě.

Na sklonku tohoto období také trochu překvapivě vstal z mrtvých kuriózní plán na stavbu kanálu Dunaj-Odra-Labe. Bezprostřední nebezpečí se snad podařilo zažehnat, ale pokud současná vláda nesplní své programové prohlášení a nezruší územní

ochranu koridoru pro tento záměr, můžeme se ještě dočkat lecčeho, zejména pokud se po dalších volbách dostane k moci současná opozice.

Ale to už trochu předbímám. Zkončme tuto vzpomínku na doby nedávno minulé ještě jedním pozitivním aspektem. Konečně po mnoha letech nastoupila nová generace aktivistů, kteří se vrátili tam, kde ekologické hnutí začínalo – k protestům, demonstracím a happeningům. Vyburcovala je k tomu nepochybně lhostejnost a nečinnost vlády, politiků, průmyslu a médií k jedné z nejzávažnějších hrozeb pro naši civilizaci – klimatickému rozvratu. Vydrží-li „mladým“ jejich odhodlání a dokáží-li jim „staří“ předat své zkušenosti a nahromaděné znalosti, může se relevance ekologického hnutí po létech stagnace opět zvýšit.

SOUČASNOST A BUDOUCNOST

Programové prohlášení současně vlády vzbudilo určité naděje na obrat k lepšímu. Nicméně, většina pozitivních věcí po-

třebuje čas, aby se potvrdily (nebo taky ne), vláda však již stihla učinit jeden velmi nešťastný krok – uzavřít velmi rizikovou dohodu s Polskem ohledně povrchového dolu v Turowě.

Podívejme se však na věci z širší perspektivy. Evropská unie je dnes stále ještě nejprogresivnější nadnárodní entitou v oblasti ochrany životního prostředí. Jejím dlouhodobým prioritním cílem je zastavit pokles biodiverzity na svém území – tento závazek je obsažen v jejích strategických dokumentech. Má k tomu odpovídající akční plán, právně závazné směrnice obsahující vymahatelné povinnosti členských států, a alespoň do jisté míry i použitelné finanční nástroje. A jak to vypadá s plněním?

Naplnění tohoto cíle bylo původně stanoveno na rok 2010. Když už bylo jasné, že se to nepodaří, byl cíl odsunut nejprve na rok 2020, a nyní na rok 2030. V analýze příčin poklesu biodiverzity provedené IEEP (Institute for European Environmental Policy) na prvních třech místech jsou důsledky současné zemědělské a lesnické praxe, následuje znečištění, eutrofizace a fragmentace v důsledku rozvoje dopravní infrastruktury – tedy vesměs záležitosti, ve kterých ochrana přírody nemá rozhodující hlas.

Jestliže tedy ani v nejvyspělejších demokraciích nejsme schopni ekologické problémy přes veškerou snahu nejen řešit, ale i vyřešit, co to znamená pro zbytek světa? Dokáže marginalizované ekologické hnutí vyvíjet dostatečný tlak v době, kdy se do popředí tlačí další, přinejmenším stejně závažné existenciální problémy lidstva? Albert Einstein údajně řekl: „Problémy nemůžeme vyřešit stejným způsobem myšlení, kterým jsme je vytvořili.“ Poučíme se konečně?

